

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Вплив економічних змін на глобальному рівні (розвиток ринкової торгівлі) зміна статусу quo (децентралізація чи зміна політичної кон'юнктури регіонів), розвиток європейської інтеграції згенерувало серію нових проблем навколо розвитку сільського господарства. Однією з основних проблем стає проблема сталого розвитку села у час глобалізації та інтеграції. У такому контексті розвиток сільського туризму як активний важіль розвитку економічного та соціального стану села набуває особливого значення.

Огляд останніх досліджень. Дослідження проблематики сільського туризму в Україні здійснюють В. Васильєв, Ю. Зінько, Н. Кудла, В. Куценко, Н. Липчук, О. Орленко, Х. Роглев, М. Рутинський та ін. Окремі напрями розвитку туризму обґрунтовані у працях О. Бейдика, В. Безноскока, В. Євдокименка, В. Кифяка, Н. Коніщева, М. Крачила, О. Любіцевої, І. Смаля, Д. Стеченка, Т. Ткаченко, В. Федорченко, Л. Шульгіна.

Виклад основного матеріалу. Всі сільські регіони світу зіштовхнулися з подібними проблемами: зменшення кількості сільського населення, значний економічний занепад, уповільнення демовідтворювальних процесів тощо. Протягом століття урбанізації та індустріалізації суспільства дуже сильно змінилася політична та економічна позиція сільської громади, а в останні 40 років ці процеси інтенсифікувалися з ще більшою швидкістю. Як наслідок, в загальному це призвело до таких результатів: зменшення прибутковості сільського господарства, зменшення кількості зайнятого населення в сільському господарстві. Відповідно, такі процеси сколихнули і соціальну сферу села. Більшість малих сіл світу в останні роки ведуть боротьбу за виживання. На подолання «кризи села» кинуті сили на всіх рівнях від місцевих до урядових та міжнародних.

Визначенню поняття «сільський туризм» разом з поняттям «туризм» загалом приділяється багато уваги у різних країнах світу, і єдиного розуміння поки не сформовано. Існують суттєві розбіжності у трактуванні даних понять як серед вітчизняних вчених, так і серед зарубіжних. Поняття, які зустрічаються в зарубіжній туристичній літературі, можна поділити «за ступенем деталізації». У британському словнику з подорожей, туризму та гостинності С. Медліка (1993) визначено таке: сільський туризм (rural tourism) — відпочинковий вид туризму, сконцентрований на сільських територіях. Він передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів з обслуговування туристів з провідниками та екскурсводами. Як підвид сільського туризму, виділяють агротуризм (farm tourism). Це поняття вужче і використовується для означення відпочинку на базі сільського домогосподарства. Саме фермерське домогосподарство і являє собою основний предмет інтересу туриста. У даному словнику також виділяються поняття, тісно пов'язані за сільським туризмом: екологічний туризм (ecological tourism), зелений туризм (green tourism) та природничий туризм (nature tourism). Згідно з даною термінологією, можемо скласти схему зв'язків та ієрархії понять (рис. 1).

З даної схеми видно, що поняття екологічний туризм, природничий туризм та зелений туризм - тотожні, а сільський туризм відповідає багатьом пріоритетам, зокрема: збереження природничого та культурного середовища, підтримка добробуту місцевої громади, постачання туристам харчів з місцевих продуктів. Крім того, поняття постійно переплітаються та утворюють нові: екоагротуризм або агроекотуризм. Розглянемо питання про місце сільського туризму в працях українських вчених-теоретиків. Найповніше проблемами класифікації туризму займається О.О. Бейдик [3]. Саме в його

працях вперше зустрічаються такі поняття, як екологічний туризм, сільський (зелений, кантрі-туризм, агротуризм). Зокрема, розглянемо таке поняття як кантрі-туризм (з англійської *country* – сільська місцевість) – етнографічний туризм, один з видів пізнавального туризму, що набув поширення в сільській місцевості, передбачає знайомство з фольклором, побутом корінного населення, народними традиціями, архітектурою та іншими ментальними цінностями і стимулює розвиток інфраструктури території.

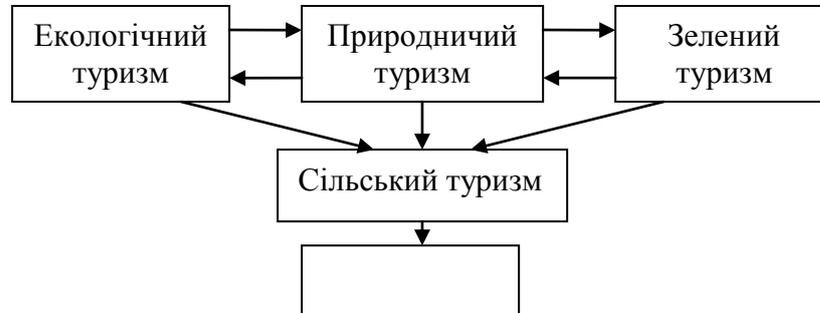

Рис. 1. Схема зв'язків у системі сільського туризму (розроблено автором)

З даної схеми видно, що поняття екологічний туризм, природничий туризм та зелений туризм - тотожні, а сільський туризм відповідає багатьом пріоритетам, зокрема: збереження природничого та культурного середовища, підтримка добробуту місцевої громади, постачання туристам харчів з місцевих продуктів. Крім того, поняття постійно переплітаються та утворюють нові: екоагротуризм або агроекотуризм. Розглянемо питання про місце сільського туризму в працях українських вчених-теоретиків. Найповніше проблемами класифікації туризму займається О.О. Бейдик [3]. Саме в його працях вперше зустрічаються такі поняття, як екологічний туризм, сільський (зелений, кантрі-туризм, агротуризм). Зокрема, розглянемо таке поняття як кантрі-туризм (з англійської *country* – сільська місцевість) – етнографічний туризм, один з видів пізнавального туризму, що набув поширення в сільській місцевості, передбачає знайомство з фольклором, побутом корінного населення, народними традиціями, архітектурою та іншими ментальними цінностями і стимулює розвиток інфраструктури території.

Також сільський туризм в інтерпретації українських науковців і практиків розуміється найчастіше як відпочинок в будинках у сільській місцевості. На сьогодні, як уже зазначалося, у практиці господарювання відповідно теоретичним засадам функціонування туристичної сфери, оперують поняттями "сільський", "агро", "фермерський", "екотуризм", проте не вказують чітких видових меж та критеріїв детермінації. Відсутня класифікація сільського туризму за основними видами. Регіональні особливості розглядаються в аспекті відмінності природно рекреаційних ресурсів, без практичної трансформації означених особливостей у пріоритети розвитку. Про важливість та необхідність вирішення вказаних проблем свідчить те, що питання розвитку сільського туризму включені до "Державної програми розвитку туризму на 2002-2010 рр." і до "Національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на період до 2010 р." [5].

Провівши аналіз основних визначень поняття сільський туризм, ми спробуємо дати власне визначення. Отже – сільський туризм – це вид непрямой сільськогосподарської діяльності, спрямованої на надання послуг розміщення, харчування, дозвілля та відпочинку міського населення на сільських територіях, без значного антропогенного впливу на природу. Після визначення поняття сільський туризм автор вважає доцільним розглянути функції сільського туризму та його роль у формуванні та відтворенні господарства сільської громади [8].

Економічна функція – залучення грошових коштів на розвиток домогосподарств,

інфраструктури, зростання зайнятості та доходів сільського населення. Ця функція є найважливішою серед усіх, тому що є базою створення туристичного продукту сільського туризму.

Соціальна – сільський туризм суттєво впливає на зростання зайнятості на селі, збільшення доходів сільських жителів, забезпечує відпочинок з суттєвою економією коштів міським.

Екологічна – полягає у раціональному споживанні природних ресурсів. Також ця функція має значний вплив у сталому використанні орних земель та лісів. На сьогоднішній день набагато важливіше використовувати ліси та землі для рекреації, ніж для промисловості та сільського господарства.

Оздоровча – для здоров'я людини набагато важливішим є відпочинок та відновлення сил у звичних кліматичних умовах, тому що не витрачаються додаткові резерви організму на адаптацію до нових умов, також свіже сільське повітря, заняття фізичними вправами та прогулянки лісом ведуть до відтворення фізичних сил та психічної рівноваги.

Культурна – внаслідок відпочинку на селі, туристи ознайомляться з культурним життям громади, беруть безпосередню участь у фестивалях та святах, пізнають народні звичаї та обряди. У багатьох європейських країнах під час фестивалів на селі кількість туристів зростає в рази, такі заходи допомагають боротися з явищем сезонності.

Природоохоронна – розвиток сільського туризму сприяє охороні та відновленню довкілля. Патріотично-світоглядна – сприяє вихованню.

Для розвитку даного виду туризму необхідним перш за все є наявність:

- сільських територій – тобто компактних територій з видами діяльності, пов'язаних із сільськими підприємствами, із землею, природою, традиційним для села способом життя;

- можливості участі в житті та діяльності місцевого населення;

- гнучких контактів із сільським населенням;

- необхідних житлових будівель, споруд, пам'яток природи, що мають пізнавальне значення.

До факторів, що сприяють розвитку сільського зеленого туризму, слід віднести:

1. Регіони України володіють значним, досі ще малоосвоєним, рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях.

2. Збережена етнокультурна самобутність історичних країв нашої держави (Буковина, Покуття, Закарпаття, Волинь, Поділля, Слобожанщина тощо) виступає ексклюзивною міжнародно-туристичною конкурентною перевагою, що дозволить нашій країні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму на Європейському континенті.

3. Розвиток сільського зеленого туризму стимулює мале підприємництво, важливе для відродження традиційного господарського укладу й оздоровлення економіки аграрних районів нашої держави.

4. Поширення в Україні практики організації агрорекреаційного сервісу вирішує низку напружених соціальних проблем регіонів, зокрема, масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо.

5. Практика організації для туристів відпочинку на селі сприяє зміні екологічної свідомості сільського населення, тому здатна відігравати важливу роль у збереженні довкілля.

6. Ця форма масової рекреації, як жодна інша, сприяє вихованню патріотичних почуттів [7]. Для оцінки сільського туристичного продукту важливими є житло, натуральне харчування, наявність розваг та ін.

Сільський туризм являє собою особливу форму туризму, відмінну від масового туризму або відпочинку, але водночас він увібрав у себе деякі риси загального туризму. Найбільше це проявляється у так званих сільських готелях, тобто сільських будинках, які приймають водночас досить велику кількість туристів і мають досить високий рівень

сервісу. Такі готелі за суттю не є агрооселями, але часто вони трактують свою діяльність як сільський зелений туризм або агротуризм (оскільки знаходяться у суто сільській місцевості, хоча і найчастіше з розвинутою інфраструктурою) [4].

У сільському туризмі спостерігається цікава тенденція – а саме те, що досить часто відвідувачів агрооселі не цікавить безпосередньо сільська місцевість, вони приїхали, наприклад, на конференцію або семінар, або хочуть вивчити певні природні утворення у цій місцевості, тобто тут відбуваються інші види туризму, наприклад, бізнес-туризм або пізнавальний вид туризму. Класичними прикладом є гірськолижний туризм, коли туристи приїжджають заради спорту і лише ночують та харчуються в агрооселях. Саме появу сільського туризму як складової міжнародного туризму приписують собі Франція та Швейцарія. Справді, ще з початку XVIII ст. у французьких і швейцарських Альпах (околиці Монблану та інших найвищих альпійських піків Європи) з'являються перші гостьові будиночки-шале для обслуговування експедицій британських туристів-природолюбів. Ідентифікація видів сільського туризму має на меті вдосконалення його організації та управління, підвищення ефективності здійснення. Ми вже розділи сільський зелений туризм на підвиди, проте у подальшому дослідженні сільського туризму з цією ж метою ми маємо на меті виділити кластери сільського туризму, та основні атракції, які їх формують.

Важливим питанням розвитку сільського зеленого туризму стає те, наскільки можна розвивати тут цей вид туризму паралельно з іншими видами туризму, щоб не знищити і не "затерти" основну привабливість - тобто сільську місцевість та природу, які і притягують туристів. У сільському туризмі загалом діють майже такі самі правила прийому і обслуговування кожного туриста, як і у масовому туризмі, особливо у сфері надання певних послуг та психології відносин [1].

Приймаючи до уваги скрутне економічне становище у сільському секторі країни, зростаючу соціалізацію внутрішнього туризму, Уряд України намагається здійснити певні кроки щодо прийняття ряду державних програм та нормативних актів, спрямованих на отримання додаткових доходів та розвиток малого підприємництва у сферах діяльності, не пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом. Правове регулювання діяльності на ринку сільського туризму підпадає під юрисдикцію двох відомств: Міністерства аграрної політики України (МАПУ) та Державної туристичної адміністрації України (ДТАУ). Тому документи, які були прийняті ними або за їх сприяння за останні два роки, вже створили певне нормативне поле щодо ведення діяльності з надання послуг сільського туризму.

Головною фігурою в забезпеченні функціонування туризму, в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка надає житло, забезпечує харчування і знайомить з особливостями сільської місцевості. Для того, щоб здійснювати це на відповідному рівні, необхідно вчитись. Сьогодні формується розуміння сільського туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіону, цей вид діяльності в більшості країн розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення багатьох сільських проблем [9].

Враховуючи те, що економічні і соціальні проблеми села значно загострилися, широке розповсюдження і розвиток сільського туризму є особливо бажаними. Позитивний вплив аграрного туризму на вирішення соціально-економічних проблем села полягає передусім у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення, особливо жінок, і дає селянам додатковий заробіток; розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. При певному нагромадженні числа відпочиваючих з'являється потреба в задоволенні їх різноманітних запитів, а це, в свою чергу, стимулює розвиток сфери послуг: транспортних, зв'язку, торгівлі, служби побуту, відпочинково-розважальних та інших інфраструктурних об'єктів.

Висновки. Важливим результатом розвитку сільського туризму є розширення можливостей реалізації продукції особистого господарства, причому реалізації її на місці, і не як сільськогосподарської сировини, а як готових продуктів харчування після відповідної обробки і приготування. Досвід показує, що ті сім'ї, які приймають відпочиваючих, вдосконалюють і структуру посівів на присадибних ділянках з урахуванням потреб гостей, розширюють асортимент овочевих культур, фруктових дерев, ягідників тощо; розвивають і урізноманітнюють присадибне тваринництво, заводять тепличне господарство, займаються мисливством, бджільництвом та рибальством [6].

Розвиток сільського туризму та його видів спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, сіл у цілому; стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Звичайно, на перших порах приймання і обслуговування відпочиваючих відбувається на базі існуючого житлового фонду з використанням місцевих рекреаційних та інфраструктурних ресурсів. Але з певним надходженням коштів від цієї діяльності ті, хто нею займається, починають робити вкладення у поліпшення комунального облаштування житла, вулиць; об'єднаними зусиллями досягають змін на краще у сфері обслуговування. А це, одночасно, є вагомим внеском у розвиток села. Прикладом може бути створення місцевих осередків Спілки розвитку сільського зеленого туризму в західних областях країни, районних об'єднань громадян, зацікавлених у розвитку інфраструктури для сільського зеленого туризму тощо. Таким чином, можемо стверджувати про наявність «ефекту мультиплікатора» від сільського туризму [2].

Анотація

В статті розглянуті соціально-економічні засади організації та розвитку сільського туризму. Визначено коло проблем сталого розвитку села у час глобалізації та інтеграції України до ЄС. На основі цього обґрунтовані перспективні напрями розвитку сільського туризму в регіонах України.

Ключові слова: сільський туризм, агропромислове виробництво, сільське населення, соціальна інфраструктура, рекреаційні ресурси, домогосподарства.

Аннотация

В статье рассмотрены социально-экономические основы организации и развития сельского туризма. Определено круг проблем стабильного развития села во время глобализации и интеграции Украины в ЕС. На основе этого обоснованы перспективные направления развития сельского туризма в регионах Украины.

Ключевые слова: сельский туризм, агропромышленное производство, сельское население, социальная инфраструктура, рекреационные ресурсы, домашние хозяйства.

Summary

In the article are looked through the social-economic bases of organization and development of the village tourism. Is determined the circle of problems of stable development of the village in times of globalization and integration of Ukraine in EU. On the bases of it were grounded the perspective directions of development of the village tourism in the regions of Ukraine.

Key-words: village tourism, agroindustrial production, village population, social infrastructure, recreative resources, domestic farming.

Список використаних джерел:

1. Аналіз державної політики на підтримку туризму в Україні та практичні рекомендації поліпшення її ефективності : аналітичне дослідження / [Державна туристична адміністрація України]. – К. : ДТАУ, 2005. – 170 с.
2. Афанасьев М. Мировая конкуренция и кластеризация экономики / М. Афанасьев,

- Л. Мясникова // Вопросы экономики. – 2005. – № 4. – С. 75 – 86.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О. О. Бейдик. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2001. – 395 с.
4. Борушак М. А. Концептуальні підходи до визначення дефініції «туристичний регіон» / М. А. Борушак // Вісник ДІТБ. – 2006. – № 10. – С. 104–111.
5. Жукова М. А. Индустрия туризма: менеджмент организации / М. А. Жукова. – М. : Финансы и статистика, 2003. – С. 13.
6. Концепція розвитку туризму і курортів в Україні [Електронний ресурс] : проект. – Режим доступу : <http://tourism.gov.ua/doc.aspx?id=411>.
7. Місцевий та регіональний розвиток в Україні : досвід Полтавщини / Київ. Центр Ін-ту Схід-Захід / За ред. С. Максименка. – К. : Міленіум, 2001. – 286 с.
8. Онищенко О. Сільський розвиток: основи методології та організації / О. Онищенко, В. Юрчишин // Економіка України. – 2006. – № 10. – С. 4 – 13.
- Юрчишин В. В. Розбудова системного державного управління сільським господарством / В. В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 6 – 17.